

הרב יהודה הלוי עמיחי

זמני הביעור והיודוי

ראשי פרקים

א. זמן הביעור

ב. זמן היודוי

ג. הרחקה בין הביעור לויודוי

ד. הלכה למעשה — ביעור בערב יום טוב ראשון, ויודוי ביום טוב אחרון

התורה מזכירה את מצות ביעור מעשר בשני מקומות: בפרשת ראה — דברים יד, כח; בפרשת כי תבוא — דברים כו, יב. בפרשת כי תבוא, הפסוקים שאחרי מצות הביעור, עוסקים במצות ויודוי: דברים כו, יג-טו. לא נזכר בתורה מתי הוא תאריך הביעור והיודוי.

א. זמן הביעור

ביחס לזמן הביעור נאמר במשנה ומעשר שני פ"ה מ"ו:

ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה בעור.

במספר כת"י הגרסא היא אחרת:

ערב יום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית היה הביעור.

הבדלי הגרסאות במשנה,¹ מוצאת את ביטוייה גם במחלוקות בין הראשונים.

1. על הגירסאות השונות במשנה, עיין במשנה עם שנויי נוסחאות, ובאריכות בהערה 38. ראה עוד: דוד הנשקה, "אימתי הוא זמנו של הקהל?", ספר הקהל, כפר דרום תשס"א, עמ' 460-462, בנספח: "על חילוף 'יום טוב הראשון והאחרון' בביעור מעשרות".

הרב יהודה הלוי עמיחי

יש הסוברים שהביעור הוא בערב יו"ט הראשון,² ויש הסוברים היא שהביעור בערב יו"ט האחרון.³

יסוד המחלוקת הוא בדרישת הפסוקים המלמדים את זמן הביעור. בתורה (דברים יד, כח) נאמר "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך וגו'". על הלימוד של מקצה שלש שנים דרשו חז"ל (ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג) שאין אפשרות להסביר שהביעור בראש השנה בתחילת השנה הרביעית, שהרי יש פירות שמעשרות השנה השלישית מופרשים בשנה הרביעית. הירושלמי מעלה סברא שמא בחנוכה של השנה הרביעית יצטרכו להפריש, ועל כך עונה הירושלמי:

אי כשתכלה לעשר כל הפירות יכול אפילו בחנוכה? נאמר כאן: "מקצה" (דברים יד, כח), ונאמר להלן: "מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות" (דברים לא, י). מזה מקץ שנאמר להלן במועד, אף כאן במועד. אי מזה מקץ שנאמר להלן בחג הסוכות אף כאן בחג הסוכות? ת"ל "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך" (דברים כו, יב). אימתי הוא מכלה לעשר את כל הפירות? בפסח של רביעית.

הירושלמי למד שחובת הביעור היא בחג, מההיקש בין המלה "מקצה" האמורה בביעור מעשר, למילה "מקץ" האמורה במצות הקהל במוצאי שביעית. ומכאן שהביעור צריך להיעשות במועד, ומכיוון שבסוכות לא גמרו לעשר את הפירות הרי שצריך להמתין עד המועד הבא והוא חג הפסח.

אם חיוב הביעור נלמד מההיקש שבין ביעור מעשר ומצות הקהל, א"כ כשם שמצות הקהל היא ביום הראשון של חג הסוכות כן גם ביעור מעשר צריך להיעשות בחג הראשון של המועד. אולם אפשר להסביר שלמדנו מההיקש רק שהביעור צריך להיעשות במועד אבל באיזה יום במועד צריך לקיימו, כשם שמועד ההקהל הוא סוכות ומועד הביעור הוא פסח, וא"כ למדנו ממועד רק

2. כך סוברים מספר ראשונים: רבנו חננאל (סוכה מ ע"ב); ערוך (ערך בער); רש"י (דברים כו, יב); תוס' (ר"ה ד ע"א ד"ה ומעשרות, ב"מ יא ע"ב ד"ה עישור); ר"ש (מעשר שני פ"ה מ"ו); רא"ש (שם); יראים השלם סי' רסד; ריבמ"ץ, אגודה, רע"ב.
3. דעת רב ניסים גאון (ברכות ב ע"א); יד רמ"ה (סנהדרין יא ע"ב); רמב"ם (פיה"מ מעש"ש פ"ה מ"ו, הל' מעש"ש פ"א ה"ז); כפתור ופרח פרק מב.

זמני הביעור והיודוי

את חובת הרגל, אולם לא את התאריך ברגל. הר"ש והרש"ס למדו כפי המהלך הראשון, ולדבריהם הביעור הוא במקצה השנה השלישית, ביום החג הראשון של הפסח. אולם הרמב"ם הבין שלמדנו מהקהל רק את חובת הרגל, אולם הביעור עצמו יכול להעשות ביום האחרון של החג.

מדוע הרמב"ם נקט בערב יו"ט האחרון הרי לכאורה בערב יו"ט הראשון הוא הלימוד הפשוט יותר. הכסף משנה (מעשר שני פי"א ה"ז) כתב שהרמב"ם הוכרח לפרש שהביעור הוא בערב יו"ט האחרון, בגלל דברי הירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ה):

ויתודה ביום טוב הראשון של פסח? כדי שיהא לו מה לוכל ברגל.
ויתודה בשחרית? עד כאן מצוה הוא לוכל.

אם נסביר שהביעור הוא בערב יו"ט הראשון, אם כן לא יהיה לו מה לאכול ברגל, ולכן הוכרח הרמב"ם להסביר שהביעור בערב יו"ט האחרון.

הגר"א (ויו"ד סי' שלא ס"ק רכא) העיר על דברי הכס"מ ואמר שראיית הכס"מ תמוהה. ונראה להסביר שהקושי בדברי הכס"מ הוא מלשון הירושלמי ששואל שיתודה ביו"ט הראשון משמע שהדיון הוא ביחס ליודוי, אבל ברור לירושלמי שהביעור הוא בערב יו"ט הראשון, וא"כ הרי זה שלא כשיטת הרמב"ם שכתב שהביעור היה בערב יו"ט האחרון של פסח.

ואמנם הגר"א בבאורו על הירושלמי גרס: "ויתודה בערב יו"ט האחרון" דהיינו שבסמוך לביעור שנעשה בערב יו"ט האחרון אז יתודה⁴. אולם עדיין אין ראייה לכך שהביעור צריך שיעשה בערב יו"ט האחרון.

הגר"א בשנות אליהו (מעשר שני פ"ה מ"ז) דייק בלשונו וכתב שאין ראייה אלא סברא, שהרי לאחר הביעור יכול אדם להניח מזון ג' סעודות, כפי שהדין לעניין ביעור בשביעית שמניח לעצמו מזון ג' סעודות, והביעור צריך להיות צמוד ליודוי, שהרי הוידוי ביום טוב האחרון של פסח, א"כ הביעור הוא בערב יו"ט האחרון של פסח.

4. יש להעיר שבגירסת הפרוש הארוך של הגר"א מביא את דברי הירושלמי שיתודה ערב יו"ט ראשון של הרגל, ולא כפי שכתב בבאור הקצר, וצ"ע.

הרב יהודה הלוי עמיחי

יסוד דברי הגר"א הם על כך שברור שהיודי הוא ביום טוב האחרון של פסח, וצריך להסמיך את הביעור לוידי, ולכן הביעור הוא בערב יו"ט האחרון של פסח. יש להעיר על דברי הגר"א שהרי הרמב"ם בגירסת המשנה (מ"י) לא גרס שהיודי ביו"ט האחרון, אלא שהביעור בערב יו"ט האחרון, וא"כ אין לומר שכיוון שהיודי הוא ביו"ט האחרון הביעור בערב יו"ט האחרון, שהרי הדבר הפוך, היות שהביעור בערב יו"ט האחרון היודי ביו"ט האחרון. אבל חוזרת השאלה מניין שהביעור היה בערב יו"ט האחרון?

ב. זמן היודי

גם זמן היודי לא מופיע במפורש בתורה ובמשנה אנו מוצאים שתי נוסחאות. הנוסח המקובל של המשנה (מעשר שני פ"ה מ"י) הוא:
במנחה ביום טוב האחרון היו מתודין.

אולם יש הגורסים במשנה:

במנחה ביום טוב היו מתודין.⁵

מי שגרס במשנה ו' שהביעור היה בערב יו"ט האחרון ברור שהיודי היה ביו"ט האחרון, ולכן בין אם נגרוס במשנת היודי (מ"י) יום טוב האחרון ובין אם לא נגרוס ברור שהיודי היה ביום טוב האחרון, והרמב"ם לא גרס שהיודי היה ביו"ט האחרון, מכיוון שגרס שהביעור היה בערב יו"ט האחרון ברור שהיודי היה ביו"ט האחרון.

לדעות שהביעור היה ערב יו"ט הראשון א"כ הביעור יכול להיות ביו"ט הראשון או ביו"ט האחרון, ואמנם בתלק מהראשונינו אנו לומדים שהיודי היה ביו"ט הראשון,⁶ ויסוד שיטתם הוא שאנו צריכים לסמוך את הביעור לוידי. לפי עקרון זה, לדעה שהביעור היה בערב יו"ט הראשון א"כ היודי היה ביו"ט הראשון במנחה, ואילו לשיטות שהביעור היה בערב יו"ט האחרון היודי היה ביו"ט האחרון.

5. עיין במשנה עם שנויי נוסחאות, ובהערה 75.

6. כך כתבו היראים (ס' רסד); תוס' רי"ד (נדרים פד ע"ב, ס' יב). עיין תועפות ראם אות ג.

ג. הרחקה בין הביעור לויודוי

אפשר להסביר שהביעור היה בערב יו"ט הראשון והיודוי היה ביו"ט האחרון. שיטה זו היא על פי הגי' הנדפסת במשניות (מ"ו) שהביעור ערב יו"ט הראשון ואילו היודוי ביו"ט האחרון (מ"י).⁷

הרע"ב הסביר שאין אפשרות להתוודות מיד ביום הראשון של הרגל שהרי אם יתוודה לא יהא לו מה לאכול ברגל, ולכן מבער ערב יו"ט ראשון ומשאיר לו מאכלים לרגל ומתודה בסוף הרגל. הסבר זה קשה כפי שהקשה הגר"א איזה ביעור הוא זה שמשאיר אוכל לכל הרגל? עוד יש להקשות מדוע שלא יבערו בחול המועד? בשלמא לשיטה שהביעור והיודוי ביו"ט הראשון מובן שיש לעשותו באותו יום, אולם לשיטת הרש"ס והרע"ב שעדיין מותר כל הפסח לאכול מפירות השנים הקודמות, מדוע שיצטרכו לעשות יודוי בערב היום הראשון של פסח?

עוד יש להוסיף ולשאול מדוע צריך לעשות את הביעור בערב הרגל והיודוי ברגל, ומה האיסור לעשות את הביעור ברגל עצמו? שהרי כאן איננו צריך לשרוף את הירקות, שהרי יכול לבערו על ידי שריפתו ופזורו ברוח, ומדוע שלא יעשר כן בחג עצמו.

במשנה ראשונה כתב שכיוון שאם נשארו בידו מעשר צריך להקנות ללוי ולכהן את מתנותיהם, ויש איסור להקנות מתנות ביו"ט עצמו, אבל בחוה"מ אפשר להקנות. אולם אפשר להסביר שהאיסור לבער ביו"ט נובע מכך שהנתינה ביו"ט היא כמתקן את הכלי (רע"ב ביצה פ"ה מ"ב), ולפי הסבר זה גם בחול המועד יש איסור לתקן בכל דבר שאפשר לעשותו בערב הרגל. לכן לדעת הרע"ב הביעור צריך להעשות קודם הרגל. אלא שיש להקשות על כך מסברא שהרי אם זו מצוה א"כ מדוע שיהא איסור לבער בחוה"מ.⁸

נראה כפי שכתבנו לעיל, שלדעת הרש"ס התורה ציוותה לעשות את הביעור בערב החג הראשון בגלל ההיקש להקהל. וא"כ לפי הסבר זה, אכילת הבעלים ברגל איננה פגיעה בביעור, שהרי עיקר החיוב לעשות קודם הרגל

7. כך למזדו הרש"ס (מ"י), והרע"ב (מ"י). לפי שיטה זו אין סמיכות בין הביעור לויודוי.

8. עיין שמירת שבת כהלכתה, פרק סח הערה קג, בשם הגרש"ז אויערבאך.

הרב יהודה הלוי עמיחי

הוא בנתינה לכהן ולוי, אבל כאשר מניח לעצמו את הפירות לאכילה אין כאן פגיעה בביעור, שהרי כך צוותה תורה. ההיקש הוא רק לעניין הביעור, שהרי בפסוק נאמר: "מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך" (דברים יד, כח), דהיינו הביעור בערב יו"ט ראשון של פסח, אבל הוידוי הוא ביו"ט האחרון. ואולי זו כוונת התורה באמרה בפרשת הוידוי: "כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך" (דברים כו, יב), שהרובי "כל" מלמדנו שיש ביעור בערב פסח אולם עדיין אתה מניח פירות מעשר שני לרגל, אבל הוידוי צריך להעשות כאשר אתה גומר לעשר את כל תבואתך.

יש להביא ראיה שאין לחוש לכך שהוידוי והביעור אינם באותו זמן, שהרי המאירי (קידושין כז ע"ב ד"ה ומתוך) כתב שהביעור מתחילה מצותו מחג הסוכות בשעת האסיף ואילו הוידוי הוא בפסח של השנה הרביעית. למדנו מדבריו שאין חשש בכך שמרחיקים את הביעור מהוידוי.

ה. הלכה למעשה — ביעור בערב יום טוב ראשון, וידוי ביום טוב אחרון

האדר"ת (אחרית השנים פ"ד ה"ז אות ה) הכריע שהביעור יעשה בערב יו"ט אחרון של חג, שהרי הירושלמי מסביר שהקהל היה צריך להיות בחג הראשון של סוכות, אלא שדחאו ליום הראשון של חוה"מ, בגלל התחינות שאין לאמרם ביו"ט. ואם בהקהל שנאמר במפורש "במועד חג הסוכות" אנו דוחים מסברא של חכמים לחוה"מ א"כ כאן שלא נזכר כלל רגל בתורה, אלא שנלמד מגז"ש, ועיקר הוידוי ביום ז' של פסח שאז נדונים על התבואה, וכדי שיזכו בדין התבואה התקינו שיהא הביעור קודם ליו"ט אחרון, ולאחר מכן מתודים ביו"ט אחרון שהוא שעת הדין על התבואה.

ודבריו צ"ע. סברא זו לא הוזכרה בראשונים ואחרונים, ואדרבא ככל שיזדרז אדם לקיים מצות ביעור עדיף טפי, ולכן מה לי ערב יו"ט אחרון ומה לי ערב יו"ט ראשון, ולכאורה מדין זריזין עדיף לבעור בעיו"ט ראשון.

להלכה נראה כיוון שרוב הראשונים גורסים שהביעור בערב יו"ט הראשון, וגם לשיטת הרמב"ם הביעור בערב יו"ט האחרון וסברתו שיהא מה לאכול ברגל, א"כ בנידון דידן שהתבואה טמאה ואי אפשר לאוכלו ברגל כלל,

זמני הביעור והוידוי

ובודאי לא ימנע משמחת הרגל, אדרבא יעשה הביעור בערב פסח,⁹ ואם יפלו לו פירות שחייבים במעשר שני במהלך הרגל יפריש ויבערם כדון, ככל הפרשת תרומות ומעשרות ברגל שהיא מותרת, ויצטרך לחזור ולבער בערב יו"ט אחרון של פסח. וביו"ט האחרון של פסח יעשה ווידוי מעשר.

9. עיין חזו"א דמאי (סי' ב ס"ק ז).